

RECENSIES

HET POSTMODERNISME VOORBIJ

C.A. Van Peursen, *Na het postmodernisme. Van metafysica tot filosofisch surrealisme*. Kampen, Kok Agora & Kapellen, Pelckmans, 1994, 155 blz., 550 Bfr. ISBN 90 391 0584 1 (Nederland) & 90 289 1971 6 (België)

In zijn jongste boek, *Na het postmodernisme*, onderzoekt de Nederlandse filosoof Van Peursen de plaats en de betekenis van het postmoderne denken in de moderne ideeëngeschiedenis. Een kritische doorlichting ervan en een poging tot aanvulling — want daar gaat het Van Peursen tenslotte om — vereist allereerst dat je het postmodernisme *au sérieux* neemt. Die dubbele houding bepaalt de structuur van dit boek. De twee eerste delen geven een voorstelling van het postmoderne denken, de twee volgende zijn een kritische reflectie erop.

In het eerste deel, *Postmodernisme* (pp. 7-37) licht de auteur zes centrale themata uit de postmoderne filosofie toe ('dood van de mens'; centrale positie van de 'tekst'; verzet tegen de metafysica; pluraliteit van 'vertogen'; de ambivalentie van de term 'postmodern'; de ironische houding) en geeft hij vervolgens een overzicht van veelgehoorde kritische opmerkingen over het postmodernisme, telkens voorzien van een wederwoord. Opvallend in dit eerste deel is dat Van Peursen bij het verdedigen van de postmoderne stellingen uitermate voorzichtig blijft: zijn aanpak, die duidelijk vooruitwijst naar zijn slotconclusie, is veel minder een 'verdediging' dan wel een 'begrijpelijk maken' van postmoderne inzichten (pp. 35-36).

Het tweede deel, *De filosofen afzonderlijk bezien* (pp. 39-77) bevat een bondige voorstelling in telkens een tiental bladzijden van vier 'representatieve' postmoderne denkers, Jacques Derrida, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty en Stephen Toulmin. Deze volgorde is niet willekeurig. Van Peursen vindt Derrida de 'meest extreme' postmodernist — met zijn nadruk op de tekstuele autoreferentie —, Toulmin de 'meest gematigde': "het postmoderne thema van een onbekende, eigenlijke zelfs niet buiten de 'tekst' bestaande werkelijkheid komt bij Toulmin niet voor" (p. 77). Naar Toulmin, ook al omdat hij veel meer dan de anderen aandacht besteedt aan zorgvuldige historische studie en daardoor een veel genuanceerder beeld van de moderniteit ophangt (bijvoorbeeld in *Kosmopolis*), gaat zijn sympathie vooral uit.

Het gebrek aan historische nuance dat Van Peursen doorgaans herkent in het postmoderne denken wil hij in het derde deel, *De lijn van Plato tot Kant* (pp. 79-93), niet alleen aantonen maar tevens corrigeren: "Rorty vertolkt wat bij andere denkers leeft door te spreken van de lijn die van Plato tot Kant loopt. Maar deze lijn van de metafysische filosofieën is in werkelijkheid minder statisch dan men op grond van de postmoderne

literatuur zou kunnen denken" (p. 82). Metafysica is zelf een historisch verschijnsel dat een duidelijke evolutie doorloopt : ze is "als het ware een spanning tussen beide, de duiding van een uitdaging die op menselijk denken afkomt ('transcendentie') en die telkens hernieuwd tot een andere vormgeving van het eigen menselijke ('immanentie') leidt" (p. 86). Kants antwoord op het scepticisme, zijn 'metafysica van een metafysica' illustreert die spanning. Zijn zoektocht naar de *legitimiteit* van kennis blijft, aldus Van Peursen, ook vandaag nog gelden als een correctie op het postmodernisme. De 'postmodernen' hebben op hun beurt gelijk in hun protest tegen het statisch-universeel karakter van Kants transcendentale verantwoording van kennis en handelen : "Deze les houdt de opdracht in om de vraag naar legitimiteit te verbinden met de onherleidbare contingentie" (p. 94). Die opdracht wil Van Peursen uitvoeren in zijn laatste deel, *Na het Postmodernisme* (pp. 97--148).

Van Peursens 'alternatief' voor het postmodernisme, het 'filosofisch surrealisme', stoelt op een dubbele kritiek van vooronderstellingen die de postmoderniteit met de moderniteit blijkt te delen. Allereerst gaat het postmodernisme in zijn bestrijding van de rationaliteit uit van hetzelfde begrip van *statische rationaliteit* als het klassieke rationalisme. Ten tweede gaat dat postmodernisme, zoals de door zijn vertegenwoordigers hardnekkig bestreden traditie, uit van een *statisch werkelijkheidsbegrip*. Beide vooronderstellingen moeten in een 'filosofisch surrealisme' zoniet afgewezen, dan toch worden aangevuld.

In plaats van een statische propageert de auteur een *flexibele rationaliteit* : "De slotsom van dit alles kan nu zijn dat er wel zoiets is als zekere kennis — dit in tegenspraak tot de postmoderne opvattingen. Maar, de lijn van het postmodernisme doortrekkend, de zekerheid van de kennis is geen eeuwige waarheid of tijdloze logica. Zekerheid ontstaat in het juiste reageren op hetgeen op menselijke gedragingen afkomt" (p. 130). Tegenover een statische werkelijkheid (klassieke metafysica) en de afwijzing van die werkelijkheid (postmodernisme) plaatst hij een *surrealistische, ons transcenderende werkelijkheid* : "Zo krijgt de gewone wereld iets 'superwerkelijks', niet in de zin van 'suprareëel' (de oude metafysica), ook niet in de zin van 'hyperreëel' (een term die bij postmodernisten geliefd is), maar als een realiteit die zich tot perspectieven ontsluit. Dus een intensivering van realiteit : surrealisme" (p. 128).

Ik heb veel sympathie voor de stelling van Van Peursen. Tegen de achtergrond van zijn (bondig) historisch overzicht, wordt duidelijk hoezeer een ongenueanceerde postmoderne afwijzing van de traditie steunt op een gebrekkige kennis ervan. Door beide *au sérieux* te nemen — de verworvenheden uit de traditie en de postmoderne kritiek — kan hij op een geloofwaardige manier een pleidooi houden voor een 'tussenoplossing' : temidden van cultureel pluralisme blijven zoeken naar een metafysische dimensie, via een flexibele rede meer doen dan sceptische deconstructie, 'teksten' blijven benaderen in hun verwijzing naar een transcendente werkelijkheid.

Zelf is hij er zich terdege van bewust dat "deze richtlijnen slechts programmatisch werden aangegeven" (p. 147). Zo vind ik de voorbeelden die Van Peursen in zijn laatste deel aandraagt (zoals de uitwerking van het begrip 'creatieve capitulatie' en 'transcendentie' aan de hand van het schaakspel) weinig overtuigend. Trouwens, zijn hele 'discours' over de transcendentie van een surrealistische werkelijkheid blijft behoorlijk abstract. Wat bedoelt hij eigenlijk met 'transcendentie-in-immanentie' : verwijst hij daarmee slechts naar

het besef dat elke ervaring van zinvolheid altijd breekbaar is, omdat ze zichzelf niet constitueert? Met andere woorden, is transcendentie gelijk te stellen met de *negatieve* ervaring van de voortdurende bedreiging van zinloosheid? Of heeft ze ook een meer *positieve* inhoud? Van Peursen wijst de notie 'hogere werkelijkheid' af ten voordele van 'diepere werkelijkheid', maar waarin ligt eigenlijk het verschil tussen beide? Kan over een 'hogere' werkelijkheid dan niet in dynamische termen worden gesproken?

Na het postmodernisme is een aanrader: het geeft een helder, doorgaans vlot leesbaar overzicht van de kernideeën in het postmoderne denken en formuleert voorzichtig een aantal uitwegen om uit de impasse van een te rigoureuze postmodernisme te raken. In zijn recente standaardwerk, *Passage to Modernity. An Essay in the Hermeneutics of Nature and Culture* (Yale University Press, 1993), beschrijft Louis Dupré op een ongewoon erudiete manier de geleidelijke overgang van het middeleeuwse naar het moderne cultuurproject. Juist omwille van de complexiteit ervan beoogt hij veeleer een hermeneutiek dan een kritiek van de beginnende moderniteit. Van Peursens boek zou men kunnen lezen als een aanvulling: vanuit het besef van de complexiteit van de moderniteit geeft hij aanzetten om een te weinig doordacht postmodernisme te corrigeren en het daardoor een breder perspectief te geven.

Guido VANHEESWIJCK

HET IS NIET EENVOUDIG EENVOUDIG TE WEZEN

Wil Derkse, *On Simplicity and Elegance. An Essay in Intellectual History*. Eburon, Delft, 1993, 211 blz., ISBN 90 5166 3145 (Filosofische reeks nr. 39).

De eenvoudigste manier om dit boek te beschrijven is dat het een indrukwekkend en prachtig stuk ideeëngeschiedenis is met een aantal verrassende conclusies. Hiermee is echter niets gezegd over het onderwerp: eenvoud en elegantie. De *tour de force*, die Derkse hier tot een goed einde heeft weten te brengen, bestaat eruit dat hij dit begrippenpaar volgt vanuit de Griekse oudheid tot nu. Doorgaans levert dit type van onderneming te brede schetsen en te verwaterde fresco's op. De auteur heeft (zeer wijs) gekozen om een aantal grote sprongen te maken en daar waar zijn laarzen de grond raken, de bodem nauwgezet te onderzoeken. Van Aristoteles naar Cicero, van de grote redenaar over Anselmus en Grosseteste naar William van Ockham, van de *doctor invincibilis* naar Einstein. Daar boven op is er een hoofdstuk voorzien over de Griekse astronomie, bedoeld als illustratie, en wordt het geheel afgerond door twee meer beschouwende hoofdstukken over het centrale begrippenpaar, eenvoud en elegantie.

Wanneer ik hierboven schrijf dat een aantal conclusies verrassend zijn, dan betekent dit ook dat er eveneens weinig of niet verrassende beshuiten zijn. Laat ik die eerst kort vermelden: